

Moet ik mijn leerling een cijfer geven voor burgerschap?

We krijgen vaak de vraag of je leerlingen een cijfer moet geven voor burgerschap. Dat is niet zo. Wel moet je als school laten zien wat je leerlingen hebben geleerd. En of dat in lijn is met de doelen die je hebt gesteld.

Bestaande wetenschappelijk gevalideerde instrumenten

Voor het evalueren van de resultaten van je burgerschapsonderwijs, kun je gebruik maken van een aantal wetenschappelijk gevalideerde instrumenten. In Nederland kun je kiezen tussen de gevalideerde vragenlijsten *Burgerschap Meten* en *Zicht op Burgerschap*. Daarnaast zijn er verschillende internationale meetinstrumenten, zoals die uit het Engelse NFER-onderzoek of de ICCS- en ADKS-studies. Deze zijn niet vertaald of niet continu beschikbaar voor vo-scholen en daarmee soms minder bruikbaar. Er zijn inmiddels verschillende vragenlijsten voor het in kaart brengen van burgerschapsonderwijs die niet wetenschappelijk gevalideerd zijn. Zoals gezegd is dat op dit moment ook geen wettelijke eis.

Tips bij evalueren

Weet wat je wil meten

Het klinkt vanzelfsprekend, maar weten wat je wil evalueren is een belangrijke eerste stap. Selecteer bijvoorbeeld de leerdoelen uit je leerlijn die het meest informatief zijn en het best aansluiten bij de overkoepelende leerdoelen uit de visie.

Voorkom een vertekend beeld

Tijdens het zoeken naar bestaande evaluatie-instrumenten kan het voorkomen dat je een compromis sluit, en een instrument kiest dat niet precies meet wat je wil meten, maar in de buurt komt. Dat kan een vertekend beeld geven. Neem daarom je visie, curriculum en leerdoelen als uitgangspunt en kies voor een methode die daar goed bij aansluit, of ontwikkel zelf een kwalitatieve opdracht of toets die goed de leeropbrengst weergeeft.

Let op beperkingen van meetinstrumenten

Instrumenten kennen ook hun beperkingen. Meten ze hetzelfde voor iedere groep? Begrijpen leerlingen wat er wordt gevraagd? Mogen leerlingen zichzelf inschatten? Dan kan het zo zijn dat leerlingen met een laag competentieniveau zichzelf minder kritisch en dus positiever inschatten dan leerlingen met een hoog competentieniveau. Kijk of daar iets over bekend is, of mail de aanbieder of ontwikkelaar van het instrument. Zelfs als je dan toch besluit het instrument in te zetten, kun je de resultaten beter interpreteren.

Wetenschappelijk gevalideerd is niet verplicht

Een wetenschappelijk gevalideerd instrument gebruiken is niet altijd nodig of vereist. Je kan ook op andere manieren evalueren.

Kennistoets

Een kennistoets is doorgaans de beste manier om het kennisniveau van leerlingen te evalueren. Dat betekent dat je ook bestaande kennistoetsen kunt gebruiken om je burgerschapsonderwijs te evalueren. Bijvoorbeeld in de tweede en vierde klas. Dan kun je zien hoe de kennis van je leerlingen groeit, en hoe groot de verschillen in burgerschapskennis tussen leerlingen zijn. Een voordeel van kennistoetsen is dat je er vrij specifieke kennis mee kunt toetsen, aangezien je de kennistoets op maat kunt maken. Je kan bijvoorbeeld beginnen met het op een rij zetten van de toetsen geschiedenis en maatschappijleer. Welke burgerschapskennis wordt daar getoetst en hoe scoren leerlingen daarop? Wat wordt er niet getoetst in de bestaande kennistoetsen en is wel een belangrijk leerdoel uit de leerlijn? Ontwikkel voor die leerdoelen zelf toetsen. In het hoofdstuk over het ontwikkelen van onderwijs kun je lezen hoe je zelf lessen kunt ontwikkelen die aansluiten bij de (schooleigen) leerdoelen die niet gedekt worden door de kerndoelen of verschillende methodes die je gebruikt.

Vignettes, simulaties en rollenspelen

Simulaties, rollenspelen en vignettes zijn alle drie bijzondere manieren om inzicht te krijgen in de kwaliteit van je burgerschapsonderwijs. Ze geven namelijk niet alleen informatie over het niveau van je leerlingen, maar zijn ook educatief. Leerlingen leren er iets van.

Vignettes zijn korte verhalen, waarin een bepaalde situatie wordt gepresenteerd. De leerling kan zich vervolgens in zo'n situatie inleven. Vaak zijn het situaties waarop je op verschillende manieren kan reageren, zoals morele dilemma's. Met rollenspelen en simulaties spelen we echte situaties na – soms heel uitgebreid, soms op een simpele wijze, door leerlingen een stelling te laten verdedigen waar ze het niet mee eens zijn. Uit simulaties en rollenspelen kun je afleiden in welke mate leerlingen bepaalde vaardigheden beheersen, variërend van luisteren en het perspectief van een ander innemen tot compromissen sluiten, standpunten onderbouwen en overtuigen. Het geeft een beeld van waar je klas staat. Een nadeel is dat het lastig is om een precies beeld per leerling te krijgen.

Portfolio

Met een portfolio stellen we leerlingen in een reeks opdrachten in de gelegenheid hun niveau en ontwikkeling te laten zien. Als je een portfolio op een gestructureerde wijze wilt inzetten, dan vergt dat een beoordelingskader met daarin de beoogde burgerschapskennis, -houdingen en -vaardigheden. De ervaring leert dat goed gebruik van een dergelijk portfolio tijdsintensief is, omdat het onderwijsprogramma er op moeten

worden aangepast. Een voordeel van deze manier van evalueren is dat leerlingen worden gestimuleerd om ook zelf inschattingen te maken over hun niveau en meerdere kansen krijgen om te laten zien wat ze kunnen.

Rubrics

Ook *rubrics* kunnen inzicht geven in de kwaliteit van je burgerschapsonderwijs. *Rubrics* dwingen je om na te denken over wat burgerschap is, en welke onderwerpen, dilemma's, kennis, kwaliteiten en vaardigheden daarbij horen. Door burgerschapsonwikkeling in kaart te brengen, zien we bovendien dat je kan blijven leren. Daarnaast krijgen leerlingen via een *rubric* inzicht in hun eigen beheersingsniveaus én weten ze wat ze gaan leren. Ook *rubrics* zijn best tijdsintensief om te maken, en moet je goed in je onderwijs integreren om er echt iets aan te hebben. Zo moeten ze in overeenstemming zijn met de leerdoelen die je hanteert.

Tips en tricks voor rubrics

- Denk niet in termen van onvoldoende of goed, maar in ontwikkeling (bijvoorbeeld: beginner, gevorderd).
- Maak het specifiek – leerlingen vinden het relatief lastig om aan te geven of ze iets begrijpen. Geef leerlingen daarom mogelijkheden om dat aan te tonen, bijvoorbeeld door voorbeelden te geven.
- Schrijf de *rubric* vanuit de ik-persoon en laat leerlingen hun persoonlijke ontwikkeling evalueren.
- Maak onderscheid tussen kennis, vaardigheden en houdingen. Experts vinden *rubrics* het meest geschikt voor het evalueren van houdingen van leerlingen, omdat leerlingen met *rubrics* de kans krijgen waarom ze iets vinden.¹⁰¹ Daarmee kunnen ze blijk geven van diepgang en nuance.
- Je kan jezelf als docent ook evalueren met de *rubric*, om aan leerlingen te laten zien dat je je blijft ontwikkelen als burger.

Een klankbordgesprek burgerschapsonderwijs

Een klankbordgesprek, leerlingenarena of focusgroep gaan in essentie over dezelfde dingen: in gesprek met een klein clubje leerlingen. Dat is een van de beste manieren om te verkennen hoe leerlingen het burgerschapsonderwijs op je school ervaren. Als je het goed doet en leerlingen vertrouwen je, dan kun je veel te weten komen. Ook zaken die vaak niet uit een vragenlijst blijken, zoals of leerlingen zich gelijk behandeld voelen. En of ze zich veilig genoeg voelen om hun mening te geven. Dat zijn wezenlijke zaken voor goed burgerschapsonderwijs. Je kan zo'n klankbordgesprek bijvoorbeeld twee keer per jaar houden, voor elk leerjaar een. Wil je tips en voorbeeldvragen die je kan stellen aan leerlingen? Kijk dan op de website van bureau Common Ground > Aanbod > Kwaliteitszorg.

Exit tickets: feedback aan het eind van de les

Soms is feedback op een specifieke les ook prettig. Bijvoorbeeld omdat je een les voor het eerst geeft, of omdat je het gevoel hebt dat leerlingen zich niet helemaal veilig voelen om hun ervaring te delen of mening te geven. Dan kun je aan het eind van de les om feedback vragen. Dat gaat het beste individueel, waarbij je aan het einde van de les elke leerling een briefje geeft waarop ze antwoord geven op een of twee vragen die je stelt. Dat wordt soms een *exit ticket* genoemd als leerlingen na het inleveren van het briefje de les mogen verlaten.

Manieren om onderwijs verder te ontwikkelen

Als je op een of meerdere manieren feedback over je burgerschapsonderwijs hebt ontvangen, ontstaat er een beeld van de leerdoelen die gehaald worden en de leerdoelen die nog onvoldoende worden gehaald of onvoldoende zijn belegd. Een volgende stap kan zijn om het burgerschapsonderwijs voor die leerdoelen verder te ontwikkelen. Dat kan op veel verschillende manieren. We zetten er hier een aantal op een rij en geven een paar praktische tips.

Interne workshops

Iedereen heeft wel zo'n collega: een leraar die een hele goede band heeft met zijn of haar leerlingen. Die schijnbaar moeiteloos gesprekken voert met de klas over gevoelige thema's. Of juist veel inhoudelijke expertise heeft over democratie, diversiteit of een maatschappelijk onderwerp als duurzaamheid. De ervaring leert dat het ontzettend leuk en leerzaam is om zo'n collega een workshop of lezing te laten geven. Zodat je tips en tricks krijgt, of de inzichten zelfs al gelijk toepast in een gezamenlijk project. Je kan natuurlijk ook een training of train-de-trainer door een extern bureau laten organiseren.

Lesson study

Je kunt ook de *lesson study* aanpak gebruiken om het burgerschapsonderwijs met je collega's te evalueren en verder te ontwikkelen. De *lesson study* aanpak werkt op hoofdlijnen als volgt:¹⁰²

1. Vorm een team met drie tot zes leraren van verschillende vakken en een procesbegeleider (bijvoorbeeld een burgerschapscoördinator).
2. Definieer een onderzoeksvraag. Bijvoorbeeld: hoe kunnen we onze lessen zo ontwerpen, dat leerlingen begrijpen wat je kan doen als je kinderrechten niet gerespecteerd worden? Of: hoe kunnen leerlingen leren wat hun overeenkomsten zijn, ook als ze het niet met elkaar eens zijn?
3. De *lesson study* groep doet samen onderzoek en ontwikkelt een proefles.
4. De leraren voeren de proefles uit en observeren elkaar. Eventueel interviewen ze een aantal leerlingen tijdens of na de proefles.

5. Op basis van gezamenlijke reflectie wordt de les aangepast en eventueel opnieuw uitgevoerd.
6. De lessen en inzichten worden door de procesbegeleider gedeeld met de rest van het team.

De *lesson study* aanpak kent een aantal voordelen. Door te werken met leraren van verschillende leerjaren, spreid je bewustzijn en verantwoordelijkheid voor burgerschap op school. Een burgerschapscoördinator kan de leiding nemen in het proces en dit begeleiden tijdens de bijeenkomsten. Daarnaast benut je de bestaande (soms impliciete) expertise in het team.

Ontwerpsessies

Soms zijn de inhoud van burgerschapsonderwijs nieuw voor je team. Dan kun je een ontwerpssessie organiseren. Daarin deel je inhoud, bijvoorbeeld over wat jullie als school met diversiteit of de basiswaarden moeten, om vervolgens een paar lesstructuren te delen. Daarna ga je met collega's aan de slag om concrete lessen te ontwerpen. Zo ondersteun je ze met inhoud en praktische formats. Dat scheelt tijd en zorgt voor meer kwaliteit.

Tot slot: praktische tips voor verdere ontwikkeling

Welke manier van ontwikkelen je ook kiest, zorg dat je een bepaald ritme aanhoudt. Een ritme geeft duurzaamheid, en voorkomt dat je op basis van incidenten of een externe evaluatie aan de slag moet. Daarbij is het handig om na te denken met welke collega's je wil evalueren – samen evalueren leidt namelijk vaak ook tot meer betrokkenheid en afstemming. Betrek daar ook leerlingen bij, bijvoorbeeld via een klankbordgesprek. Vraag ze ook af en toe welke thema's leven en waar ze meer van willen weten, zodat je daar rekening mee kunt houden.